

**Ієромонах Митрофан
(Олексій Божко),**
викладач Київської духовної академії
і семінарії,
доктор філософії у галузі
Православне богослов'я,
Київ, Україна

**Hieromonk Mitrophan
(Oleksii Bozhko),**
Teacher of the Kyiv Theological Academy
and Seminary,
PhD in Orthodox Theology,
Kyiv, Ukraine

e-mail: alexiusavgyst@gmail.com,
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-7235-5351>

УДК 929С. Афонський "1889–1963"
DOI: 10.28925/2524-0757.2021.115

Протоієрей Сергій Афонський (1889–1963)

У статті розглянуто життєвий шлях київського протоієрея Сергія Афонського. Виявлено родинні зв'язки о. Сергія з відомими представниками київського духовенства, подано основні віхи його становлення та служіння як священника. Особливу увагу приділено академічній діяльності як першого ректора, завідувача бібліотеки й викладача Київської духовної семінарії в радянський період.

Ключові слова: Сергій Афонський, Київська духовна семінарія, богословська освіта, духовенство.

Archpriest Serhii Afonskyi (1889–1963)

The article examines the life of Kyiv Archpriest Serhii Afonskyi based on the integrated use of archival and published materials, including memories of his family members and contemporaries. It reveals Serhii Afonskyi's family connections with well-known representatives of the Kyiv clergy and gives the main milestones of his formation and service as a priest. The study pays special attention to his academic activity at the Kyiv Theological Seminary during 1947–1960s.

As a rector (December 23, 1946 — December 30, 1949), Archpriest Serhii Afonskyi solved all economic-administrative and educational-methodological issues, and recruited students for the seminary. Twice during his rectorship, he had to remake unsuitable premises for the seminary's auditoriums and dormitories: first time in the monastic cells of St Michael's Golden-Domed Monastery in 1946–1947 and the second time in the stylobate of St Andrew's Church in 1949. As chief of the library (December 1949 — December 20, 1952), he worked to increase its collection and to get it registered with government agencies. However, during all the years the Kyiv Theological Seminary existed in the Soviet Union, teaching was the most important task of Archpriest Serhii Afonskyi. In different years he taught catechism, dogmatic theology, and the Holy Scripture of the Old and New Testaments. As a pastor and pedagogue, he spiritually and intellectually shaped the personalities of future priests in the difficult conditions of a totalitarian atheistic regime. Alongside the performing academic duties, Serhii Afonskyi carried out no less important ministry: he served as the first priest in Kyiv Protection convent since 1948.

Key words: Serhii Afonskyi, Kyiv Theological Seminary, theological education, clergy.

Малодослідженою сторінкою в історії духовної освіти України й історії Києва є післявоєнне буття Київської духовної семінарії (далі — КДС), яка діяла з 1947 до 1960 р. Її відкриття було зумовлено певними змінами, що відбулися у ставленні до Православної Церкви у сталінського керівництва, а закриття пов'язане з новою хвилею антирелігійної кампанії, яку розпочав Микита Хрущов. Тривалий час історія

КДС радянського періоду залишалася поза увагою дослідників і лише останнім часом стали з'являтися публікації, присвячені окремим аспектам її існування. Серед них слід вказати розвідки Дмитра Веденеєва (2015), єпископа Віктора (Коцаби) (2019) та ієромонаха Митрофана (Божка) (2020).

Ще менш відомими за післявоєнну Київську семінарію є імена й долі тих людей, які присвятили своє життя і сили цій освітній установі. В умовах

радянської атеїстичної влади вони намагалися дати богословську освіту поколінню майбутніх священників, що постало вже за комуністичного режиму. Останніми роками приділяється увага відомим діячам, богословам чи майбутнім ієрархам, які працювали у КДС у цей період. Серед дослідників у цій царині слід назвати Олексія Дьяконова (2011), протоієрея Рустіка Капауза (2015), протодиякона Максима Талалая (2016), а також Ельвіру Меженну й Володимира Буреґу (2019).

Визначивши низку досліджень, присвячених персональному складу викладацької корпорації КДС, помітимо загалом недостатню вивченість життєвого шляху саме її керівників. Хоча кризь призму їхніх біографій можна було б інакше поглянути на історію самої семінарії та її функціонування в умовах тоталітарної системи. Тому в цій статті хотілося б приділити увагу першому ректору КДС та її викладачу до самого закриття — протоієрею Сергію Афонському. Попри значущість його постаті в контексті духовного життя Києва радянського часу, опублікованих матеріалів, присвячених йому, не так і багато: некролог в «Журналі Московської Патріархії» (Афонський Сергій, протоієрей..., 1964), спогади сина і деяких випускників семінарії (Афонський С., 2007; Митрополит Винницький..., 2007; Протоієрей Михаил Макеєв..., 2007; Регент митрополичьего хора..., 2007; Соменок Г., 2007). Окрім цього, є опубліковані біографічні відомості у двох енциклопедичних виданнях: «Біографічний словник випускників Київської духовної академії» (Биографический словарь..., 2014. С. 96–97) і «Київська духовна академія в іменах: 1819–1924» (Ткачук М. Л., 2015. С. 193–195). Таким чином, окрім указаних текстів, позначених специфікою жанру, спеціальних наукових розвідок життєвого шляху Сергія Афонського немає.

Метою статті є дослідження біографії протоієрея Сергія Афонського на базі опублікованих й архівних матеріалів з окремою увагою на його діяльність в КДС впродовж 1947–1960 рр.

Сергій Петрович Афонський народився 4 липня (за новим стилем — 17 липня) 1889 р. в м. Богуслав Канівського повіту Київської губернії. За національністю — росіянин. Його батько Петро Афонський був випускником Київської духовної академії 1884 р., кандидатом богослов'я. На час народження сина працював викладачем латинської мови у Богуславському духовному училищі. Мати Єлизавета Афонська, донька священника, була домогосподаркою. Коли у 1902 р. Богуславське училище приєднали до Києво-Подільського, батько нашого героя став викладати у ньому, й сім'я переїхала до Києва. 1909 р. Петро Васильович вийшов з духовно-навчального відомства за вислугою 25-ти років і прийняв священний сан. До кінця свого життя він служив

священником у Києво-Покровському жіночому монастирі¹ (Афонський Сергій, протоієрей..., 1964. С. 43; Афонський С., 2007. С. 50; Ткачук М. Л., 2015. С. 194).

Наслідуючи родинні традиції, С. Афонський здобував освіту в церковних навчальних закладах. З 1900 р. навчався у Богуславському духовному училищі, а з 1902 р. — у Києво-Подільському духовному училищі, яке закінчив 1904 р. Далі продовжував освіту в Київській духовній семінарії (1904–1910) і Київській духовній академії (1910–1914), яку закінчив зі здобуттям ступеня кандидата богослов'я² (Афонський С., 2007. С. 50). Його кандидатський твір на тему «Нравственное учение Иисуса, сына Сирахова» здобув схвальні оцінки рецензентів — проф. прот. Олександра Глаголева та проф. В. Рибінського. Рукопис зберігається в Інституті рукописів Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (Ткачук М. Л., 2015. С. 194).

Отримуючи освіту в Київських духовних школах, С. Афонський водночас зростав у потужній творчій атмосфері. Зокрема, у семінарії його учителем церковного співу був відомий український диригент і композитор Олександр Кошиць. Сам Сергій і три його брати мали гарні голоси й чудово співали. Згодом Миколай Афонський (1893–1971), брат Сергія, здобув широке визнання як диригент у Європі та Америці. Коли у 1912 р. помер батько — священник П. Афонський, мати залишилася сама з шістьма дітьми. Для їхнього забезпечення вона організувала домашню кухню, де давала платні обіди. Одним із постійних її відвідувачів був відомий український письменник І. Нечуй-Левицький (Афонський С., 2007. С. 50; Биографический словарь..., 2014. С. 96–97).

Після закінчення духовної академії С. Афонський розпочав викладацьку діяльність. 1914 р. переїхав до м. Тульчин Вінницького повіту Подільської губернії. Тут впродовж 1914–1916 рр. працював учителем у Тульчинському жіночому епархіальному училищі та Тульчинській жіночій гімназії О. Звенигородської, де був одночасно й головою педагогічної ради. 1916 р. повернувся до Києва і до 1921 р. працював викладачем у Першому Київському жіночому духовному училищі та інших середніх навчальних закладах міста³.

Значні зміни в житті С. Афонського та його родини відбулися в роки Першої світової війни та наступної за нею революції. Його молодший брат Миколай у 1915 р. залишив Київську духовну академію і вступив добровольцем

¹ Центральний державний архів вищих органів влади і управління України в м. Києві (далі — ЦДАВО України). Ф. 4648. Оп. 3. Спр. 45. Арк. 80.

² ЦДАВО України. Ф. 4648. Оп. 3. Спр. 45. Арк. 80.

³ Там само. Арк. 80 зв.

у Перше Київське військове училище. Далі служив у складі 129-го Бессарабського полку, а під час громадянської війни — у Добровольчій армії. Разом з її частинами емігрував до Німеччини. У 1925–1947 рр. був регентом Олександроневського кафедрального собору в Парижі. Тут створив найкращий церковний хор у російській еміграції. За участю Федора Шаляпіна записав дві платівки церковної музики, гастролював із хором Європою та Америкою. У 1950–1971 рр. працював регентом Покровського собору в Нью-Йорку (Биографический словарь..., 2014, с. 96).

Що стосується Сергія Афонського, то в роки епохальних змін він залишився на Батьківщині, а в 1920 р., попри репресії та гоніння на Церкву, став на шлях церковнопарафіяльного служіння. З 1920 до 1934 р. служив у Борисоглібській церкві Києва: спочатку на посаді псаломщика, а потім, після хіротонії у березні 1921 р., — у сані диякона. У цей період настоятелем храму був відомий у Києві священник — прот. Михайл Єдлінський. Свого часу він викладав о. Сергію біблійну й церковну історію в семінарії, а згодом той одружився на його доньці Вірі Михайлівні Єдлінській. У 1934 р. Борисоглібську церкву було закрито й зруйновано. Як «служитель культу», о. Сергій був позбавлений виборчих прав і можливості проживати в Києві. Через це родина жила то в Житомирі, то в Білій Церкві. Лише в 1937 р. він повернувся до Києва, отримавши призначення від митрополита Костянтина (Дьякова) у церкву святого Миколи Набережного. Тут він служив протодияконом і регентом церковного хору, який сам організував і навчив церковного співу. Так йому знадобилися навички, отримані під час навчання⁴ (Афонский Сергей, протоиерей..., 1964. С. 43; Афонский С., 2007. С. 50; Биографический словарь..., 2014. С. 97).

Проте 1937 р. був знаковим для о. Сергія ще й інакше. 21 жовтня 1937 р. заарештували його тестя — прот. Михайла Єдлінського. За звинуваченням у контрреволюційній діяльності він був засуджений до розстрілу 13 листопада того ж року, а 17 листопада вирок було виконано. Його поховали на Лук'янівському цвинтарі (Яскевич Л. Е., б. д.).

Не оминула тяжка доля і самого о. Сергія. Вночі 23 червня 1938 р. він був заарештований і доправлений до Лук'янівської в'язниці. Було пред'явлене таке обвинувачення: «Афонский Сергей Петрович является служителем религиозного культа Тихоновской ориентации, монархически настроен, группирует контрреволюционный актив из бывших монахов Печерской Лавры под видом участника хора и церковников и проводит антисоветскую агитацию среди верующих, направленную против политики

партии и Советской власти. Среди участников хора и верующих он распространял слухи о скорой гибели Советской власти, клеветнически истолковывал мероприятия партии и Советской власти по отношению к науке и культуре, говоря, что среди советских студентов преобладает безграмотность и распущенность, при этом восхвалял старую царскую науку в духовной академии, а также духовных лиц, архиереев, профессоров академии, монахов Киево-Печерской Лавры, приглашая их к участию пения на распев акафистов. Он также был сильно озлоблен закрытием церквей и заменой их культурными учреждениями» (Цит. за: Афонский С., 2007. С. 51).

Під час численних допитів застосовувалися засоби фізичного впливу, проти нього свідчили навіть деякі особи з Набережно-Микільської церкви, але о. Сергій відкидав усі звинувачення, за виключенням того, що хвалив духовну академію, з якої вийшов, її професорів та викладачів. 21 жовтня 1938 р. рішенням Особливої наради при НКВС СРСР він був засуджений до 5 років виправно-трудова таборів. Місцем його покарання став «Усольлаг» — Усольський табір НКВС у м. Солікамськ Свердловської області (нині — Пермський край РФ), Верх-Вельмінський табірний пункт. Протягом 1939 р. о. Сергій тяжко захворів і був переведений до табірної лазарету, з якого мало хто виходив живим. Однак його врятувала дружина Віра Михайлівна, яка сама втратила батька через релігійні переконання. Вона залишила шістьох дітей вдома і попрямувала на Північний Урал у пошуках свого чоловіка, де знайшла його майже на ложі смерті та виходила. Наприкінці 1939 р. о. Сергій з дружиною зверталися у Головне управління державної безпеки НКВС СРСР із клопотанням про перегляд справи, але воно було відхилене у січні 1941 р.⁵ (Афонский С., 2007. С. 51; Ткачук М. Л., 2015. С. 194).

Попри поневіряння у засланні, о. С. Афонський був достроково звільнений 13 лютого 1943 р. Але через те, що йшла Друга світова війна і Київ перебував в німецькій окупації, йому довелося ще рік жити на Уралі. О. Сергій оселився в с. Уйське Колгоспного району Челябінської області, де працював сторожем на базі районної споживчої спілки. Через рік він домігся дозволу повернутися на Батьківщину, і в листопаді 1944 р. прибув до Києва⁶.

З поверненням додому о. Сергія застала ще одна втрата в сім'ї: його син Георгій 1925 р. н., був насильницьки вивезений на роботи до Німеччини у 1942 р. Але обставини склалися так, що на чужині він вижив і після закінчення війни його подальша доля склалася добре. У 1949 р. закінчив реальну гімназію та емігрував до США,

⁴ ЦДАВО України. Ф. 4648. Оп. 3. Спр. 45. Арк. 80 зв.

⁵ Там само. Арк. 80.

⁶ Там само. Арк. 80–80 зв.

де проживав його дядько композитор і диригент М. Афонський. Впродовж 15 років Георгій служив регентом і псаломщиком на парафіях в Америці, а в 1965 р. закінчив Свято-Володимирську духовну семінарію в Нью-Йорку і був посвячений в іерея. 13 травня 1973 р. — посвячений у єпископа Ситкінського й Аляскінського Православної Церкви в Америці. У 1995 р. — возведений у сан архієпископа й того ж року вийшов на спокій. Помер 15 квітня 2008 р. у м. Джексон, Нью Джерсі, США (Григорій [(Афонский)], 2006. С. 568). Проте на час повернення о. С. Афонського до Києва можна лише уявити, в якому розпачі він був через втрату сина.

З повоєнною відбудовою Києва о. Сергій повернувся до повноцінного церковного служіння. 12 березня 1945 р. його було посвячено в іерея і призначено другим священником церкви святого Миколи Притиски на Подолі. 2 травня 1945 р. він був призначений настоятелем Димитрівської церкви на Подолі. Станом на 19 лютого 1947 р. нагороджений набедренником, камилавкою та наперсним хрестом, а станом на 7 серпня 1947 р. уже був возведений у сан протоіерея. В 1948 р. призначений старшим священником Києво-Покровського жіночого монастиря, де до революції служив його батько⁷ (Афонский Сергий, протоіерей..., 1964. С. 43).

Саме в післявоєнний час священник С. Афонський повертається до праці у сфері духовної освіти. Справа в тому, що 22 березня 1945 р. Рада Міністрів СРСР дала дозвіл Руській Православній Церкві (далі — РПЦ) на відкриття 2-річних пастирсько-богословських курсів у низці міст, зокрема в Києві. 9 липня 1946 р. вона дозволила перетворити курси на духовні семінарії з 4-річним терміном навчання. Проте в Києві реалізація отриманих дозволів нашттовхнулася на відсутність придатного приміщення, оскільки місто зазнало страшної руйнації. Навіть 24 грудня 1946 р. уповноважений Ради в справах РПЦ по Київській області П. Федотов доповідав у Москву, що «духовні курси в Києві» ще не відкрито. Але впродовж 1946 р. йшов процес підготовки до їх відкриття. Зокрема, серед київських священників відбувався відбір тих, хто міг би викладати на курсах. 3 жовтня 1946 р. керуючий справами Екзарха України прот. Костянтин Ружицький направив уповноваженому Ради у справах РПЦ по УРСР П. Ходченку список викладачів запланованої «богословської школи». У ньому були вказані п'ять осіб, серед яких священник Сергій Афонський — завідувач курсів та викладач катехізису. Цікаво, що брат його дружини — священник Георгій Єдлінський — був рекомендований на посаду викладача біблійної історії (Божко М., 2020. С. 186–188).

⁷ ЦДАВО України. Ф. 4648. Оп. 3. Спр. 45. Арк. 77, 80–80 зв., 107.

На плечі о. Сергія, як керівника духовної школи, лягла відповідальність за підготовку аудиторій та гуртожитків, комплектування навчального-методичного матеріалу, вирішення господарських проблем, але найголовніше — набір вихованців. Очевидно, у 1946 р., після дозволу на відкриття семінарії, пастирсько-богословські курси були вже недоречними. Тому під кінець року керівництво Українського Екзархату та Руської Православної Церкви вирішило одразу відкрити в Києві семінарію. Тож 23 грудня 1946 р. постановою Учбового комітету Священного Синоду священник С. Афонський був призначений ректором Київської духовної семінарії та викладачем катехізису⁸.

Урочисте відкриття семінарії відбулося 18 лютого 1947 р. Вона розмістилася в Михайлівському Золотоверхому монастирі у двоповерховому корпусі на вул. Жертв Революції (нині — вул. Трьохсвятительська), де раніше знаходилися чернечі келії. На першому поверсі були влаштовані кухня та їдальня, на другому — гуртожиток для студентів, аудиторії та кімнати для обслуговуючого персоналу. Після капітального ремонту технічні та санітарні показники приміщення були задовільні, але аудиторії виявилися дуже маломісткими (Божко М., 2020. С. 190). Ця обставина разом з протидією радянської влади розвитку богословської освіти спричиняла в подальшому незначний за кількістю набір вихованців. Зокрема, на перший 1946–1947 н. р. було подано 52 заяви, а зараховано лише 11 осіб, з яких 3 відраховано протягом року. 1947–1948 н. р. подано 48 заяв, зараховано 15 осіб і 4 відраховано; 1948–1949 н. р. подано 25 заяв, зараховано 11 осіб і 3 відраховано; 1949–1950 н. р. подано 20 заяв, зараховано 12 осіб і 1 відраховано. Особливістю післявоєнної КДС було те, що вона почала роботу лише у складі одного (першого) класу, тому перший випуск відбувся лише у 1950 р. у кількості 7 студентів стаціонару та 2 екстернів (Bozhko M., 2020. С. 730–733).

Перебуваючи на посаді ректора й викладача КДС, протоіерей С. Афонський працював за сумісництвом. Паралельно з функціонуванням навчального закладу на ньому лежала відповідальність як священника за ті парафії, де він служив. Разом з тим у 1947 р. при семінарії була створена ставленицька комісія, яка розглядала на відповідність кандидатів у священство по Київській єпархії та приймала у них іспити. До неї був включений і о. Сергій⁹.

Характеризуючи о. Сергія Афонського як ректора КДС, уповноважений по Київській області П. Федотов 27 березня 1947 р. зазначав, що він «більшим авторитетом среди преподавателей

⁸ ЦДАВО України. Ф. 4648. Оп. 3. Спр. 45. Арк. 80 зв.

⁹ Там само. Арк. 109.

не пользуетя. Исполнителен. Осторожен. По отношению к советской власти держится “себе на уме”¹⁰. Наскільки справедливим є перше зауваження, судити складно, але характерним є твердження про ставлення до влади. Прагнення ректора до самостійності у внутрішніх справах семінарії було помічено й наступного року. Так, у доповідній записці від 12 липня 1948 р. П. Федотов вказував, що після вступних іспитів ректор повіз вихованців на кількадечну екскурсію до Чернігова без попереднього узгодження з ним. У цьому вбачався вплив митрополита Київського Іоанна (Соколова), який прагнув до більшої самостійності у відносинах з владою¹¹.

Ще один нюанс до біографії о. С. Афонського додає його анкета від 19 лютого 1947 р. У ній він зазначав, що свого часу з іноземних мов вивчав стародавні — грецьку, латинську і єврейську, а з нових — німецьку та англійську. В іншій графі вказував, що за кордоном ніколи не був¹². Якщо для когось остання графа могла бути простою формальністю, то для о. Сергія — ні, оскільки його брат на той час перебував в Америці, а син — у Німеччині. Його можливість підтримувати контакти з родичами за кордоном напевно викликала інтерес і занепокоєння відповідних органів. Водночас показово, що згодом він став одним із відповідальних осіб по Київській єпархії, яким доручався прийом та супровід іноземних делегацій (Коцаба В., 2019. С. 46).

Ректорство прот. С. Афонського було недовгим: наприкінці 1949 р. він був звільнений з посади. Точну дату встановити поки не вдалося. Відомо, що свою доповідь від 15 грудня 1949 р. він підписав ще як ректор¹³, а вже на 30 грудня 1949 р. на цій посаді зазначено його наступника — прот. Бориса Шулькевича¹⁴.

Що стало причиною звільнення о. Сергія, не відомо. Можливо, у нього виникли конфлікти з владою, оскільки 16 липня 1949 р. було закрито Михайлівський Золотоверхий монастир, і семінарію треба було терміново переводити до стилобату Андріївської церкви. Тоді навчальний рік почався дуже пізно — аж 6 грудня (Bozhko M., 2020. С. 729). Для о. Сергія напевно було нелегкою справою за останні 2 роки не просто змінювати приміщення, але й готувати їх до належного рівня, щоби прийняти викладачів і вихованців. Можливо, давалося взнаки те величезне навантаження, яке йому вже важко було нести. Не слід забувати, що він працював у КДС за сумісництвом, будучи старшим священником київського

Покровського жіночого монастиря, одного з найчисельніших в Україні.

Утім, залишивши посаду ректора, прот. С. Афонський продовжив працювати у КДС викладачем. Окрім того, в грудні 1949 р. йому доручили завідування бібліотекою¹⁵. Станом на 15 липня 1949 р. вона налічувала до 800 найменувань переважно підручників і навчальних посібників, а також книг духовно-морального спрямування. З нового навчального року почала відчуватися потреба в підручниках для 3 та 4 класів. Поруч з необхідністю поповнювати бібліотечний фонд також постала потреба підтримання в належному стані, зокрема переплету, вже наявних книг¹⁶.

Семінарська бібліотека була малою і перебувала лише на стадії формування. Проте коли о. Сергій став безпосередньо опікуватися нею, почалося поступове збільшення фонду книгозбірні. У 1950 р. вона налічувала вже 1523 найменування, а в 1951 р. — 2003 найменування¹⁷. Станом на 1 вересня 1952 р. в бібліотеці було 2389 томів. Співвідношення між богословською та світською літературою було таким: богословських книг — 1745, світських — 644. Серед іншого, у 1952 р. бібліотека придбала 63 томи Великої радянської енциклопедії та 30 томів повного зібрання творів В. Леніна. Очевидно, їх наявність була вимогою часу. Проте це дало змогу бібліотеці КДС пройти перевірку обласного управління у справах літератури й видань 17 серпня 1952 р., після чого вона здобула реєстрацію в Комітеті у справах культурно-просвітницьких установ при Раді Міністрів УРСР 21 серпня 1952 р.¹⁸ 20 грудня 1952 р. о. С. Афонський за власним бажанням був звільнений від завідування бібліотекою. За понесені труди йому було висловлено подяку й видано премію у розмірі 500 руб.¹⁹

Перегляд архівних документів виявляє ще одну царину семінарського життя, на яку вплинула позиція прот. С. Афонського. 7 жовтня 1953 р. на педагогічному зібранні Правління КДС він підтримав ініціативу викладача літургії Гермогена Шиманського про відкриття домового храму в семінарії, де студенти могли б проходити богослужбову практику. Свою позицію о. Сергій аргументував тим, що й сам не знав церковного уставу, поки самостійно не став на крилас. Тому він вважав, що студентів також необхідно привчати до самостійного проведення служби²⁰. Проблема з богослужбовою практикою в КДС полягала в тому, що Андріївська церква не була

¹⁰ ЦДАВО України. Ф. 4648. Оп. 3. Спр. 45. Арк. 77.

¹¹ ЦДАВО України. Ф. 4648. Оп. 3. Спр. 61. Арк. 52.

¹² ЦДАВО України. Ф. 4648. Оп. 3. Спр. 45. Арк. 80.

¹³ ЦДАВО України. Ф. 4648. Оп. 3. Спр. 77. Арк. 60.

¹⁴ Там само. Арк. 50–51.

¹⁵ Там само. Арк. 57.

¹⁶ Там само. Арк. 198.

¹⁷ ЦДАВО України. Ф. 4648. Оп. 3. Спр. 107. Арк. 111.

¹⁸ ЦДАВО України. Ф. 4648. Оп. 3. Спр. 123. Арк. 140.

¹⁹ Там само. Арк. 150.

²⁰ ЦДАВО України. Ф. 4648. Оп. 3. Спр. 139. Арк. 179–183 зв.

в повному сенсі семінарською — вона була парафіальною. Тому студенти здебільшого були присутні на богослужіннях і виконували лише деякі функції. Семінаристи не вповні залучалися до богослужіння і, зокрема, не мали змоги проповідувати. То ж відкриття домового храму сприяло кращому вивченню церковного уставу й практичному застосуванню теоретичних знань.

Однак попри всю важливість адміністративної діяльності о. Сергія у семінарії, він був перш за все педагогом. У різні роки існування КДС він викладав катехізис, догматичне богослов'я, а також Святе Письмо Старого і Нового Завітів (Афонский Сергий, протоиерей..., 1964. С. 43). Цікавими є свідчення про нього колишніх студентів. За спогадами прот. Віктора Карлова (1935–2010), на лекціях о. Сергія постійно була тиша. Він читав лекції тихо й владно, на відміну від прот. Георгія Єдлінського, який робив це голосно і майже кричав. Проте обох студенти любили за ерудованість, педагогічний талант і духовність (Соменок Г., 2007. С. 47). Митрополит Макарій (Свистун, 1938–2007) відзивався про о. Сергія як про дивовижну людину. Його лекції приносили величезну користь і радість, їх завжди чекали з великим нетерпінням (Митрополит Винницький..., 2007. С. 54). Український хоровий диригент і композитор Михайло Литвиненко (1927–2020) свідчив, що в його сприйнятті особистість о. Сергія була святою. Кожне слово останнього сприймалося студентами немов «Завіт Господній». На його лекції приходили як на свято, а виходили з них під благодатним впливом улюбленого викладача. М. Литвиненко оцінював його як видатного богослова (Регент митрополичього хора..., 2007. С. 55). За спогадами сучасників, о. Сергій витрачав багато коштів і сил на придбання книг. Завдяки цьому ним була дібрана багата за змістом книжкова колекція книг. Згодом вона потрапила до викладачів Московської духовної академії і семінарії (Соменок Г., 2007. С. 47).

За свідченнями прот. Михаїла Makeєва (1933 р. н.), прот. С. Афонського називали «ходячою енциклопедією». Студентів вражало те, що він міг до будь-якого місця з Нового Завіту назвати паралельні місця з інших послань або книг Нового і Старого Завітів. С. Афонського боялися, на його уроках ніколи не було шуму, йому навіть не наважувалися ставити запитання. Він відрізнявся своїм голосом і манерою співу, а також запам'ятався академічним стилем проповідей. О. Михаїла в студентські роки вражало те, що о. Сергій ходив до семінарії з Покровського монастиря в рясі, в той час як уповноважений забороняв священникам ходити містом у рясі або підряснику. Проте С. Афонський, будучи кремезної статури, не соромився і не боявся цього й пішки йшов від самого монастиря (Протоиерей Михаил Makeєв..., 2007. С. 52–53).

8 червня 1960 р. Учбовий комітет при Священному Синоді РПЦ ухвалив рішення про закриття Київської духовної семінарії. Воно було прийняте під тиском влади на піку хрущовської антирелігійної кампанії (Bozhko M., 2020. С. 734–737). Разом з усім складом викладачів прот. С. Афонський припинив свою педагогічну діяльність. Але ще залишалось священницьке служіння і можливість по-іншому впливати на формування людських душ. Зокрема, він продовжував служити старшим священником у Покровському монастирі.

3 1961 р. о. Сергій став духівником київського духовенства. Однак у жовтні він захворів і вже не зміг здійснювати богослужіння. У грудні 1963 р. здоров'я священника погіршилося. Відчуваючи наближення смертного часу, о. Сергій соборувався і причастився за два дні до смерті. 15 грудня довго розмовляв зі своїм сімейством, а потім попросився, благословив усіх і тихо відійшов у вічність на 75 році життя. 18 грудня 1963 р. було звершено заупокійну літургію та відспівування. Поховали о. Сергія на кладовищі в с. Святошине (Афонский Сергий, протоиерей..., 1964. С. 43). Лише 26 червня 1989 р. його було реабілітовано прокуратурою м. Києва (Ткачук М. Л., 2015. С. 195).

Отже, за своє життя о. Сергій пройшов довгий шлях педагога і священнослужителя. Ставши на стежку парафіального служіння в часи утвердження більшовицької влади і сталінських репресій, у сані псаломщика й диякона підтримував релігійне життя народу, організовуючи церковний спів та консолідуючи віруючих навколо богослужіння, чим допомагав не падати духом у тяжкі хвилини життя. Відбувши 5 років у таборах за звинуваченням у контрреволюційній діяльності, він після війни прийняв сан священника і служив у київських церквах Миколи Притиски та Дмитрівської на Подолі, де упорядковував як самі споруди, так і громади. З 1948 р. і до кінця життя був першим священником Києво-Покровського жіночого монастиря — одного з найбільших в Україні.

Постать прот. С. Афонського важлива тим, що в часи атеїстичного режиму він опікувався підготовкою майбутніх священників. Над цим о. Сергій трудився як перший ректор, а далі — завідувач бібліотеки та викладач Київської духовної семінарії у 1947–1960 рр. Але найголовнішим для нього було викладання богословських дисциплін, у процесі якого відбувалось інтелектуальне й духовне формування священнослужителів. Будучи видатним київським священником радянського періоду, прот. С. Афонський гідно ніс своє покликання пастиря і педагога, роблячи усе можливе для збереження та зміцнення Православної Церкви в умовах тоталітарної влади.

ЛІТЕРАТУРА

- Афонский С. Церковь в горниле испытаний (Воспоминания о ректоре КДС протоиерее Сергие Афонском). *Вісник Прес-служби УПЦ*. 2007. № 68. С. 49–51.
- Афонский Сергей, протоиерей: Некролог. *Журнал Московской Патриархии*. 1964. № 2. С. 43.
- Биографический словарь выпускников Киевской духовной академии: 1819–1920-е гг.: материалы из собрания проф. протоиерея Ф. И. Титова и архива КДА: в 4 т. / сост. В. И. Ульяновский. Киев: Издательский отдел Украинской Православной Церкви, 2014. Т. 1: А–И. 576 с.
- Божко М. Київська духовна семінарія 1946–1947 рр.: обставини відкриття та перший навчальний рік. *Труди Київської Духовної Академії*. 2020. № 33. С. 186–196.
- Веденеев Д. В. Духовные учебные заведения Украины как объект оперативной разработки спецслужб (по документальным материалам МГБ–КГБ УССР 1940-х — 1950-х гг.). *Труди Київської Духовної Академії*. 2015. № 23. С. 244–263.
- Григорий [(Афонский)]. *Православная энциклопедия*. Москва: Церковно-научный центр «Православная энциклопедия», 2006. Т. 12. С. 568. URL: <https://www.pravenc.ru/text/166644.html>
- Дьяконов А. В. Митрополит Николай (Кутепов): время служения в Киевской духовной семинарии (1958–1959 гг.). *Труди Київської Духовної Академії*. 2011. № 15. С. 167–172.
- Капауз Р. Викладачі Київської і Волинської духовних семінарій в радянський період — С. М. Патій та Г. І. Шиманський. *Труди Київської Духовної Академії*. 2015. № 23. С. 237–243.
- Коцаба В. Участие Киевской духовной семинарии в международных контактах Украинского Экзархата 1947–1955 гг. (по архивным документам уполномоченного Совета по делам РПЦ по УССР). *Труди Київської Духовної Академії*. 2019. № 31. С. 41–51.
- Митрополит Винницкий и Могилев-Подольский Макарий: «Лучшее, что во мне есть — это слова благодарности своей семинарии». *Вісник Прес-служби УПЦ*. 2007. № 68. С. 54.
- Письма митрополита Иоанна (Вендланда) к митрополиту Гурию (Егорову) / Подготовка текста, вступительная статья и комментарии Э. А. Меженной и В. В. Буреги. *Труди Київської Духовної Академії*. 2019. № 30. С. 123–139.
- Протоиерей Михаил Макеев: «Лавру и семинарию закрыли под видом ремонта». *Вісник Прес-служби УПЦ*. 2007. № 68. С. 51–53.
- Регент митрополичьего хора Михаил Литвиненко: «Православная вера была, есть и будет наибольшей ценностью нашей жизни». *Вісник Прес-служби УПЦ*. 2007. № 68. С. 55–57.
- Соменко Г. Огонь неугасимый. *Вісник Прес-служби УПЦ*. 2007. № 68. С. 46–49.
- Талалай М. Протоиерей Александр Луценко — выпускник Харьковской духовной семинарии и Киевской духовной академии, первый инспектор возрожденной в 1947 г. Киевской духовной семинарии. *Труди Київської Духовної Академії*. 2016. № 24. С. 198–222.
- Ткачук М. Л. Афонський Сергій Петрович. *Київська духовна академія в іменах: 1819–1924: Енциклопедія: в 2 т. / упоряд. і наук. ред. Л. М. Ткачук; відп. ред. В. С. Брюховецький*. Т. 1: А–К. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2015. С. 193–195.
- Яскевич Л. Е. Священник Михаил Едлинский — новомученик (1859–1937). URL: <https://www.kiev-orthodox.org/site/personalities/5062/>
- Bozhko M. The Kyiv Theological Seminary in 1947–1960: A Brief Introduction to Further Study. *Theological Views*. 2020. № 3. С. 723–742. DOI: <https://doi.org/10.46825/tv/2020-3-723-742>

REFERENCES

- Afonskii, S. (2007). Tserkov v gornile ispytaniia (Vospominaniia o rektore KDS protoieree Sergie Afonskom). *Visnyk Pres-sluzhby UPTs*, 68, 49–51 [in Russian].
- Bozhko, M. (2020). Kyivska dukhovna seminariia 1946–1947 rr.: obstavyny vidkryttia ta pershyi navchalnyi rik. *Trudy Kyivskoi Dukhovnoi Akademii*, 33, 186–196 [in Ukrainian].
- Bozhko, M. (2020). The Kyiv Theological Seminary in 1947–1960: A Brief Introduction to Further Study. *Theological Views*, 3, 723–742 [in English]. <https://doi.org/10.46825/tv/2020-3-723-742>
- Diakonov, A. (2011). Mitropolit Nikolai (Kutepov): vremia sluzheniia v Kievskoi duhovnoi seminarii (1958–1959 gg.). *Trudy Kyivskoi Dukhovnoi Akademii*, 15, 167–172 [in Russian].
- Yaskevich, L. (n. d.). Sviashchennik Mikhail Edlinskii — novomuchenik (1859–1937) [in Russian]. <https://www.kiev-orthodox.org/site/personalities/5062/>
- Kapauz, R. (2015). Vykladachi Kyivskoi i Volynskoi dukhovnykh seminarii v radianskyi period — S. M. Patii ta H. I. Shymanskyi. *Trudy Kyivskoi Dukhovnoi Akademii*, 23, 237–243 [in Ukrainian].

- Kotsaba, V. (2019). Uchastie Kievskoi duhovnoi seminarii v mezhdunarodnykh kontaktakh Ukrainskogo Ekzarkhata 1947–1955 gg. (po arkhivnym dokumentam upolnomochennogo Soveta po delam RPC po USSR). *Trudy Kyivskoi Dukhovnoi Akademii*, 31, 41–51 [in Russian].
- Kravets, S. (Ed.). (2006). Grigorii [(Afonskii)]. In S. Kravets (Ed.), *Pravoslavnaia entsiklopediia*, Vol. 12, p. 568, Moskva: Tserkovno-nauchnyi tsentr «Pravoslavnaia entsiklopediia» [in Russian].
<https://www.pravenc.ru/text/166644.html>
- Mezhennaia, Ye. & Burega, V. (Comps.). (2019). Pisma mitropolita Ioanna (Vendlanda) k mitropolitu Guriu (Egorovu). *Trudy Kyivskoi Dukhovnoi Akademii*, 30, 123–139 [in Russian].
- Nechaev, P. (Ed.). (1964). Afonskii Sergii, protoierei: Nekrolog. *Zhurnal Moskovskoi Patriarii*, 2, 43 [in Russian].
- Somenok, G. (2007). Ogon neugasimyi. *Visnyk Pres-sluzhby UPTs*, 68, 46–49 [in Russian].
- Somenok, G. (Ed.). (2007). Mitropolit Vinnitskii i Mogilev-Podolskii Makarii: «Luchsheie, chto vo mne est — eto slova blagodarnosti svoei seminarii». *Visnyk Pres-sluzhby UPTs*, 68, 54 [in Russian].
- Somenok, G. (Ed.). (2007). Protoierei Mikhail Makeev: «Lavru i seminariiu zakryli pod vidom remonta». *Visnyk Pres-sluzhby UPTs*, 68, 51–53 [in Russian].
- Somenok, G. (Ed.). (2007). Regent mitropolichego khora Mikhail Litvinenko: «Pravoslavnaia vera byla, est i budet naibolshei tsennosti nashei zhizni». *Visnyk Pres-sluzhby UPTs*, 68, 55–57 [in Russian].
- Talalai, M. (2016). Protoierei Aleksandr Lutsenko — vypuschnik Garkovskoi dukhovnoi seminarii i duhovnoi akademii, pervyi inspektor vozrozhdennoi v 1947 g. Kievskoi dukhovnoi seminarii. *Trudy Kyivskoi Dukhovnoi Akademii*, 24, 198–222 [in Russian].
- Tkachuk, M. (2015). Afonskyi Serhii Petrovych. In M. Tkachuk & V. Briukhovetskyi (Eds.). *Kyivska dukhovna akademiia v imenakh: 1819–1924: Entsiklopediia*, Vol. 1, pp. 193–195, Kyiv: Vyd. dim «Kyievo-Mohylianska akademiia» [in Ukrainian].
- Ulianovskii, V. (Comp.). (2014). *Biograficheskii slovar vypusknikov Kievskoi dukhovnoi akademii: 1819–1920-e gg.: Materialy iz sobraniia prof. protoiereia F. I. Titova i arkhiva KDA*, Vol. 1, Kiev: Izdatelskii otdel Ukrainskoi Pravoslavnoi Tserkvy [in Russian].
- Vedeneev, D. (2015). Dukhovnyie uchebnyie zavedeniia Ukrainy kak obiekt operativnoi razrabotki spetsluzhb (po dokumentalnym materialam MGB–KGB USSR 1940-kh — 1950-kh gg.). *Trudy Kyivskoi Dukhovnoi Akademii*, 23, 244–263 [in Russian].

Дата надходження статті до редакції: 17.03.21.

Creative Commons Licenses: Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0)